

Telihold

Napóra tűnik fel Huszárík Zoltán 1971-ben forgatott legendás Szindbád-filmjében (mindjárt a legelején), hogy aztán később is felvillanjon ugyanolyan árnyékállással. Mint ha megállna ilyenkor az idő, máskor meg tér és idő tévován csúszik egymásba, mindeközben főhősünk élete halad a végállomás felé, mely mindnyájunknak ki van jelölve. Huszárík filmjét nemrégiben digitálisan felújította a Magyar Nemzeti Filmarchívum, mindnyájunk örömére. Nekem különösen nagy öröm, hiszen Huszárík filmjét a legjobb magyar filmek közé sorolom. A Szindbád egyedülálló, magányos csúcs filmművészetünkben, újabb és újabb rétegei tűnnek fel idővel, mely velem is halad, engem is visz.

Nyolcvan évvel ezelőtt halt meg Krúdy Gyula, és 135 évvel ezelőtt, 1878-ban született. Egyik se szabályos, kerek évforduló, Óbuda-Békásmegyer Önkormányzata azonban szépen emlékezett a nagy íróra, amikor kiadta Krúdy 135 – A Krúdy recept (Hogyan kell élni) című hangskönyvét. Azt, hogy hogyan kell élni, Ráckövei Anna és Oberfrank Pál tolmácsolja számunkra. Nyolcvan évvel ezelőtt, 1933. május 12-én halt meg Krúdy Óbudán, az ódonágok városában, túl sikerei csúcsán, napi anyagi gondok közepette, 55 évesen.

Óriási, teljes részleteiben még ma sem ismert életművet hagyott maga után. Regényeket, novellákat, tárcákat, könnyű kézzel írt vázlatokat, pengeéles portrékat kortársairól, kora győzteseiről és veszteseiről. Olyan szövegeket vetett papírra, melyek máig a magyar nyelv legszebb lenyomatai. Könnyű belefeledkezni ezekbe a zengő-bongó mondatokba, hogy aztán minduntalan azon vegye észre magát az olvasó, hogy milyen mélységeket, milyen tragédiákat, mennyi fájdalom takarnak ezek a ringató sorok. Krúdy igazi varázsló, szövegeit egyszerre könnyű és egyszerre nehéz olvasni, neki kell készülni, hogy maradéktalanul befo-

gadjuk a varázslatot. És nem is mindig sikerül. Néha megrémít, mennyi mindent tud a nőkről (valószínűleg: mindent). Mennyi mindent tud Magyarországról, arról a szép, régi Magyarországról, ami már akkor is viszszavonhatatlanul elmúlt, amikor az író fiatalon a robbanásszerűen kiépülő, dinamikus, pezsgő Budapestre került.

A Szindbád című filmben látható napóra

Felvidéki és nyírségi témájú novellákban megírja ifjúkori élményeit, majd következnek a Szindbád-novellák, és újabb meg újabb hősök: Rezeda Kázmér, Nagybotos Viola, Pisztoly, Ilondai, Kompolti, Szent Mihály és a többiek. Az olvasóban alig támad kétség: e hősök mindegyike maga az író, aki talán maga is átélte ezt a rengeteg kalandot. Együtt lumpolt Ady Endrével, együtt búslakodott a józsefvárosi sírásókkal, ismerte az összes kávéházi főurat, no meg a valódi főurakat Podmaniczky Frigyesztől Mednyánszky Lászlón át Szemere Miklósig, sőt, még annál is följebb. Mindent és mindenkit ismert, ami és aki számított az akkori Pesten és Budán, és meg is írta őket – rejtély, hogy volt erre ideje, ereje. Alkotó ereje márpedig bőven volt, amit a több ezer írás igazol – bőven volt ereje ennek a szép szál embernek, aki sikerei csúcsán minden hölgy szívét megdobogtatta.

Sokat olvastam Krúdytól (bár távolról sem mindent), és az a benyomásom, hogy – az életmű méretéhez képest – nem nagyon

édekelte az író a csillagászok világa. Pedig kortársáról, Konkoly Thege Miklósról, a masinisztról és hajóskapitányról, a kiváló céllövőről, erről a regénybe illő emberről de jó lett volna, ha megemlékezik! Megemlékezett viszont Haynald Lajosról, a csillagdaalapító kalocsai érsekről, bár a csillagdaalapítást nem említi. Írt Podmaniczky Gézáról, a „legjobb Pest megyei agarászról”, aki ugyancsak csillagdat alapított kiskartali birtokán – de vele kapcsolatban sem említi a csillagászat tudományát, igaz, nem is lényeges ez az „agarászati” szöveggörnyezetben. Egy műkedvelő csillagászról, rokonáról, Krúdy Jenőről azonban megemlékezik egy 1921-es írásában (Krúdy Eugén regényes története). Krúdy Jenőről – a nagy író unokatestvéréről van szó – Bartha Lajos kitérő cikkében olvashatunk, a Meteor 2010/12. számában.

Vajon mennyire fontosak Krúdy számára az éjszaka égtestjei? Fontosak, elsősorban is a holdfény, a telihold. (Ugye mennyivel dalamosabb így: telihold? Hiszen nyelvünkben amúgy is túl sok az „e”...) Hogy is lehetne másként? A holdfényes ábrándok olyannyira Krúdy világához tartozónak tűnnek! De az éjszakai égi lámpás sokszor inkább csak statisztá az apró drámákhoz. Statisztá a Hold fénye, amikor az író elmereng a háborúba induló katonák látványán, és szintén statisztá, amikor a háborús idők éjszakai életét festi meg. Krúdy a legkevésbé sem lelkesedik a háborúért. Épeszű ember nem lelkesedhet érte.

Jelen cikk címadó novellájában, az 1920-ban született Teliholdban, a reménytelen udvarló, a holdkóros Pisztoly (ejtsd: Pisztoli – milyen fantasztikus név ez is!), a reménytelenül szerelmes, leskelődő Pisztoly örültségeihez világít a holdfény. Minden szürreálisan, mégis annyira valóságosan történik, hogy a végén szinte megszajnáljuk Pisztolyt, amikor a Ferenczi kisasszonyok kiebrudalják.

Különös tudománya ez Krúdynak – nála a valóság mintegy megemelkedik, és mégis valódi, hihető marad. A szagok illatokká válnak, a futó gesztusok mély értelmet kapnak, és még a szürke Lövölde tér is megnevesedik pusztán attól, mert a friss, hajnali havon végigsiet egy varróleánya. És mint-

egy „mellékesen” megelevenedik a századforduló Budapestje.

Egy estém Pesten című 1915-ös írásában is feltűnik a Hold, és megtudjuk, hogy báró Purczell (alighanem Purczell Béla) negyven éven át figyelte a Holdat:

„A gyorsparaszt, aki szekeréről a „Tigris” fogadónál letett, ostorpattogással elhaladt, nagy útja van még ma. A lámpásokat gyújtogatják a botos emberek, a téli liget fölött halkán emelkedik a hold, és bágyadt tekintete egy percre megáll a kálvinista torony csillagán. Vajon jegyzi-e valaki Pesten a hold állását, jövését, menését, hogy abból időjárás jósolatokat következtessen, mint a napokban elhunyt öreg ügyvéd úr, báró Purczell negyven esztendeig figyelte az ég esti vándorát? Egyáltalában nézik-e Pesten a holdat, mint faluhelyen, magányos tanyán a hold megjelenése csaknem felvonásnak számít az esti szórakozások között? A holdba nézek, és többé nem látom benne azt az embert, aki gyermekkoromban még állandóan hegedült. Hová lett a fáradhatatlan hegedús a holdvilágból? Sójajtok, és arra gondolok, hogy a színes, furcsa mesefelhők sem láthatók többé hajnalonkint, amelyek az ifjú vadászt a nedves réteken egykor kísérték. A hegedús még ma is buzdogni vonja nótáját a holdban, de csak a fiatal, üzekedő erdei vadak és bodros nyakkendőjű fiatalemberek hallják, akik kecségeorrú cipőben várják az utcasarkon a varróleánykát. Vajon szokás manapság holdtöltekor ablakok alatt csavarogni? Nem gondolnám, mert a fiatalembereknek egyébként tennivalójuk van.”

A fiatalembereknek 1915-ben egészen más tennivalójuk volt: javában zajlott az első világháború – amiről akkor még nem tudták, hogy még „csak” az első. Ekkorra azonban már megszokottakká váltak a hadi hírek. Egy évvel korábban, amikor A virrasztóhoz című írása született, a háború még újdonságnak számított. Amikor az alábbiakat írta a csillagokról, már lehullottak a levelek, és még háromszor kellett lehullaniuk, mire fiaink hazajöhettek:

„A csillagokat hányan nézik mostanában Magyarországon! A száraz, téli éjszaka

égboltozatán soha olyan fényesek nem voltak a csillagok, mint ez esztendőben. Mint ha kifényesítette volna őket egy láthatatlan égi kéz: ragyogjatok, csillagok, mert most minden szem reátok tapad, a Kárpátok között az őrkatonáé, a kis falvak rózsalevel nagyságú ablakai mögül a virrasztóké, az özvegyké és árvaké, és azoké, akik ezután lesznek árvák, özvegyek. A csillagok, akik hajdan a szerelmesek és bujdosók barátai voltak, akikről a népmese szelíden hangzott, akik pajkos hunyorítással nézték ma egy esztendeje a disznótorból hazafelé bandukoló falusiakat: a csillagok mostanában divatosabbak, mint valaha. Hisz mindkinek van csillaga – véli a fantázia. Vajon mikor hull le a csillag? És a csillag ott a magosságban éppen úgy benéz a határmenti hegyszakadékbba, mint a kis falvak házaíra, nagy városok lámpásaira, Homonnára, Kassára, Szerbiára, Bukovinára... Bizony nehéz éjszaka aludni mostanában. Az álom elkerüli a szemeket, és a kis tündér, amely a párna csücskén helyet foglal, mint egy hintázó lepke virágos almafagallyon, sohasem mond drága, édes gondolatokat. Szürke anyóka üldögél a sarokban, és fon. Megtört szemét reád mereszti. Az óra halk tiktakolásán mintha meleg, véres hullámszám remegne át. Tán csata van most valahol... Nem világosodik még az iparcsarnok kupolája a liget fái felett? Csak a csillagok szikráznak a hideg magosságban, és a téren nagy szakállú öregember ballag végig, talán maga az úristen, akinek éjszaka dolga volt Budapesten. Istenem, sok csillag szaladt le az égről ma éjszaka?

A régi éjszakákon a csillagoknak az volt a dolguk, hogy gyermekágyakra vigyázzanak, és a szerelmesek sóhajtását közvetítsék. A Petőfi versében benne van minden poézise a csillagok hivatásának. Manapság a szegény katonákra vigyáznak a csillagok. A végtelen hőmezőkön, az erdős hegyháton, a befagyott folyó partján, az őrtoronyban virrasztó katonára hová nézzen magányosságában? Csak a csillagra néz, és annak sugarára bízva a gondolatát. Mennyi postai munkájuk van az égi szemeknek! Milyen messzi állomásokra

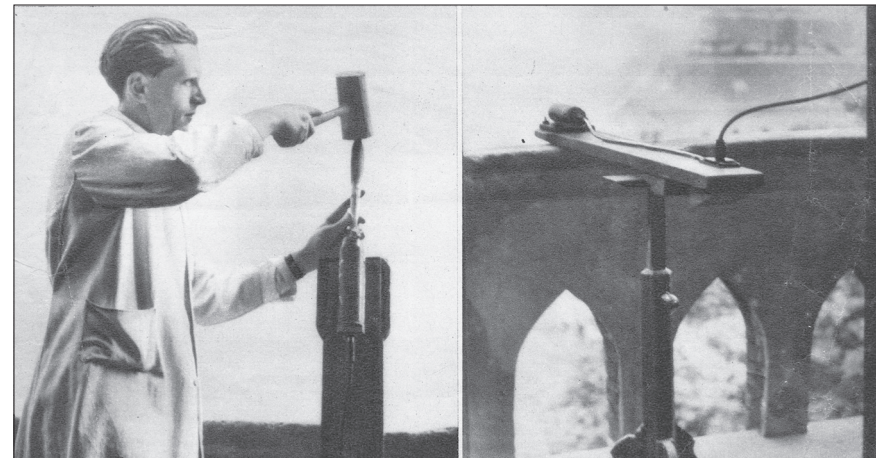
kell elszállítaniuk az üzeneteket! Csak fordítsátok szemeteket, asszonyok, gyermekek bizalommal a csillagokra. Bizonyára üzen egyszer valamit majd a katonára. Ha nem a földről, a másvilágról.

Mily soká virrad ma éjszaka!”

Hát ez bizony nem a csillagos ég szabatos leírása, sokkal inkább azok lelkiállapotáról készült pillanatfelvétel, akik 1915 telén, távol a hazától harcoltak valamiért. És persze azon lelkek állapotáról olvashatunk, akik aggódva várták haza a katonalelkeket a távoli frontokról. Nem is nagyon váránk szabatos égboltleírást Krúdytól, pedig – kis túlzással – van ilyen műve is, mégpedig az augusztusi csillaghullás kapcsán: „Az augusztusi csillaghullást a csónakkikötő végéről szoktam nézni” – olvashatjuk egyik 1916-os írásában. Nem nehéz kitalálni, hogy a csónakkikötő Siófokon lehet – a népszerű üdülőhelyen sokat tartózkodott nyaranta az író.

A varázslatos balatoni éjszaka nyomasztóan kezdődik, hiszen egy bankigazgató több fulladásával indít Krúdy, majd kijelenti: könnyebb meghalni egy csillagos, augusztusi éjszakán. Ezzel mi, amatőrcsillagászok természetesen nem érthetünk egyet, és aztán kiderül, hogy az író se gondolta komolyan a dolgot. Hiszen tele van az augusztusi éj élettel! Íme egy Perseida-tűzgömb Krúdy-féle leírása: „A csillagrakéta lebukik az égről, ám a nagy tűzijáték tovább ragyog a végtelenség nyugalmaival, a tejúton jön az új népvándorlás, Göncöl fáradhatatlanul hajtja szekerét, a lábomnál kidugja a fejét egy kis fogas a tőből, és csodálkozva néz fel a lelkekkel teli, fénylő, kísértetiesen néma égboltozatra, amelynek leírásához minden penna gyenge, ecset haszontalan, fantázia sánta: augusztusi csillagos éj!” A siófoki vízparton szemlélődő író végül megzavarja egy szerelmespár évődése – nem, ezen az éjszakán csakis az életről lehet szó! (A Egy éj című írást a Meteor 2013/7–8. számában olvashattuk.)

Meglepetésre a Szent Mihály-novellafüzérből aztán kiderül, hogy Krúdy figyelme a napórák tudományára is kiterjedt! Ére a kis gyöngyszemre a Téli utazás Lök és Dob között című novellában bukkantam:

„Fél évi szünet után ismét ágyulövés jelzi a delet a budai Várhegy felől” – tudósít az eseményről a Magyarság 1937. július 18-i száma. „Harminc gramm puskaporral töltik meg az ágyut és fakalapáccsal 5 cm fojtást vernek rá. A régi „madzag-áttételes” elsütési módszer helyett ma villamos gombnyomásra elektromos gyújtószeggel történik az ágyu elsütése” A felvételt Ponori Thewrewk Aurél diákkori gyűjteményéből származik

„Ugyanezért minden további helyett: csendesen elmagyarázta Istvánnak, hogy a napóra mutatja tulajdonképpen a pontos időt, már az ókorban találták ki, és mint ilyen régi találmány, betöltötte helyét, hiába jöttek a svájciak a maguk kronométereivel és más, hivatalos, vasutak járásához, postajáratokhoz, irodák nyitására és különböző pontosságokat megkövetelő helyzetek megméréséhez való szerkezeteikkel. A napóra örök. (Lásd öze gy Sztárayné [Rózi] kézikönyvtárában a Népszerű csillagászat 56-ik oldalát.)

István csak bámult.

– Hát ha ilyen jól tudja a tekintetes úr, mért nem igazítja óráját a napórához?

– Azért, mert megcsíptem ökelmém. Decem-berben, úgy elseje táján már csak háromnegyed tizenkettő volt nálam: Budán, a reáliskolában már delet lőttek. Éhes az időjelző professzor! – gondoltam magamban, és többet nem törődtem a dologgal. De a napórából egyszerre legnagyobb baj származhatik, ha az ember észreveszi, hogy a hivatalos órák tulajdonképpen csalják az idejűkkel.”

Ugye milyen szép szöveg? Óbudán írta Krúdy, halála évében. És mennyire igaz, hogy a valódi delet, amikor a Nap delel, a napóra mutatja, nem pedig a mindenféle

barkácsolt időmérők. A budai főreálgyimnáziumban 1867-től kezdődően egy kis ágyút sütöttek el délidőben. Ezt a praktikus pontosság-szolgálatot Schenzl Guidó (1823–1890) indította, még az is lehet, hogy órá utal Szent Mihály, mint éhes időjelző professzorra. A budai déllövés rövidebb megszakításokkal egészen az 1940-es évekig szokásban volt, majd a háborút követően megszakadt ez a szép hagyomány, és nem is sikerült feléleszteni. Igaz, a mai utcáj mellett ugyan ki figyelne fel az ágyúcska pukkanására?

A déllövésről mint régóta meglevő budai érdekességről a Magyar Filmhíradó 1934 márciusában tudósított (Magyar Világhíradó 525., elérhető a filmhíradok.nava.hu honlapon). 1937-ben a déllövést korszerűsítették, amiről a Magyarság közölt képriportot – mellékeltel látható két érdekes fotó a cikkből.

Bizonyára még sok ilyen apró, csillagászati ihletésű életkép rejtőzik a Krúdy-művekben – már csak emiatt is érdemes olvasni a nagy író. És talán azt is megtanulhatjuk tőle, hogy hogyan kell élni...

Olvassunk tehát Krúdyt – életviteli tanácsai is megszívlelendők!

Mizser Attila